

ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับที่โล่งในชุมชนเมืองโดยทั่ว ๆ ไป

2.1.1 ความหมายของที่โล่งว่างในชุมชนเมือง (urban open space)

ชีวิตของชาวเมืองนอกจากปัจจัยที่เป็นพื้นฐานความต้องการของมนุษย์แล้ว ความต้องการอย่างอีกอันหนึ่งคือธรรมชาติ ความงามของต้นไม้การได้รับกลิ่นหอมของดอกไม้ใบหญ้า ตลอดจนความเพลิดเพลินกับการได้รับอากาศที่บริสุทธิ์ ได้มองเห็นท้องฟ้าที่แจ่มใส มองเห็นเมืองที่เต็มไปด้วยความสวยงามและเป็นระเบียบเรียบร้อย ความต้องการดังกล่าวผลักดันให้ที่โล่งว่างในเมือง (urban open space) เข้ามามีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะด้วยคุณสมบัติที่แตกต่างจากสวนสาธารณะ คือ สวนสาธารณะจะอยู่เฉพาะในบางจุดของเมืองเท่านั้น ครอบคลุมกับพื้นที่จำกัดในการใช้ประโยชน์และประกอบกิจกรรมต่างๆ มากมาย แต่ที่ว่างในชุมชนเมืองจะมีการกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเมือง รวมทั้งมีความเป็นอิสระในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ทำให้ประชากรเมืองให้ความสนใจต่อระบบที่ว่างในชุมชนเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ในทางตรงกันข้ามกลับไม่ค่อยมีผู้สนใจที่จะศึกษาถึงลักษณะและรายละเอียดเพื่อหาข้อมูลต่างๆ ไปพัฒนาระบบที่ว่างในชุมชนเมืองให้ดีขึ้น

SPACE หมายถึง อากาศ, บรรยากาศที่เรอาศัย, เนื้อที่, พื้นที่ว่าง

OPEN หมายถึง เปิด, ความเป็นอิสระ, การเคลื่อนไหว

URBAN หมายถึง ในเมือง, ในท่าอากาศยาน

คำว่า "ที่โล่งว่าง" (open space) หมายถึงที่ดิน พื้นน้ำ ตลอดจนอากาศบนพื้นที่เหล่านั้น ซึ่งเป็นอิสระเปิดโล่ง หรือมิได้ปกคลุมด้วยสิ่งก่อสร้างใดๆ ส่วนคำว่า "ที่ว่างในชุมชนเมือง" (urban open space) หมายถึง ที่ว่างที่ว่างเปิดโล่ง ซึ่งอยู่ในเขตเมือง ซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือเป็นที่ว่างที่มีการจงใจเว้นว่างเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ประกอบกับการมีกฎหมายข้อบังคับรองรับ หรืออาจถูกกำหนดให้เป็นที่ว่างในความรับผิดชอบของเอกชน เช่น สวนหย่อม สถานเอกอัครราชทูต สถานกิจกรรม จัตุรัส ตลอดจนบ่อน้ำ สระน้ำ

2.1.2 ความเป็นมาของที่ว่างในชุมชนเมือง

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า เมื่อประมาณ 1200 - 1600 ปีก่อนคริสตกาลมีชนชาติอยู่ 3 ชนชาติในคาบสมุทรอิตาลีคือ คนพื้นเมือง, HELLENIC GREEKS และ ETRUSCANS ชนชาติที่มีบทบาทความสำคัญกลุ่มหนึ่งคือ พวก etruscans เนื่องจากเป็นชนชาติที่มีความสามารถในด้านต่างๆ มากมายโดยเฉพาะทางด้านการทหารและ

การเกษตรกรรม ต่อมาเมื่อ etruscans ย่อหน้าลงเนื่องจากความขัดแย้งภายในเมื่อประมาณ 509 ปีก่อนคริสตกาล
กษัตริย์องค์สุดท้ายคือ tarquin ถูกโรมันกำจัดนับเป็นการเริ่มต้นของสาธารณรัฐโรมัน ชนชาติโรมันมีการสืบทอดอารยธรรม
ต่างๆ มาจากพวก etruscans จึงทำให้โรมันเป็นชนชาติที่มีความเจริญอย่างรวดเร็ว และเป็นต้นแบบของอารยธรรมใน
ยุโรป ต่อมาลักษณะชุมชนเมืองของโรมันในอดีตจะปรากฏเป็นโครงสร้างชุมชนระบบตาราง (grid plan) มีที่มาจากกรีกโดย
Hypodamus เป็นผู้วางผังเมืองแบบ grid ขึ้นก่อน และมีการวางผังเมืองแบบ military planning

จากความเชื่อที่ว่า เมืองเป็นเครื่องมือของจักรวรรดิ โรมันจึงมีองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญซึ่งสะท้อน
ความเชื่อดังกล่าวคือ forum ซึ่งเปรียบเสมือน government center หรือ administrative center forum ด้รับ
การออกแบบสง่างามด้วย monumental scale ล้อมรอบที่โล่งกว้าง ซึ่งประดับด้วย street furniture เช่น น้ำพุ รูปปั้น
เนื่องจากความต้องการด้าน symbolic function ของความยิ่งใหญ่และสถียรภาพของ government ซึ่งปรากฏที่
forum นี้ องค์ประกอบอื่นๆ ของเมือง คือ theatrae, theater, stadium (สนามกีฬา) และ colosseum (สนามยุทธ
กีฬา) เกิดในตอนปลายของจักรวรรดิโรมัน จาก bread & circus policy คือนโยบายให้ชาวโรมันได้รับความบันเทิง
ในชีวิตจนไม่มีเวลาคิดเรื่องการเมือง การต่อต้านและการจลาจล สมัยโรมันนับว่าเป็นยุคที่กว้างในชุมชนเมือง มีบทบาท
มากต่อระบบการปกครอง และการดำรงชีพ ในชีวิตประจำวันของชาวโรมัน หลังจากจักรวรรดิโรมันเสื่อมสลาย
เมื่อ ค.ศ. 457 ก็เริ่มเข้าสู่ยุคกลาง ซึ่งลักษณะของชุมชนเมืองในสมัยกลางมีรูปแบบการเติบโต ocoentric growth เริ่ม
จาก 2 ศูนย์กลางของชุมชน คือ วัด และปราสาท เวดล้อมด้วยบ้านซึ่งมีขอบเขตตามกำแพงและทางเดินของรั้วประกอบ
กันขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของเมืองต่างๆ ซึ่งมีศูนย์กลางย่อยที่โบสถ์ประจำถิ่นและศาลาสมคมข้างมีมือ โดยมีที่ว่างในชุมชนเป็น
ตัวเชื่อม มีลักษณะเป็นจัตุรัสของเมืองถูกให้เป็นตลาดสดของท้องถิ่น และประกอบกิจกรรมร่วมกันทางสังคม การ
สุภกาภิบาลของเมืองให้บริการทั่วถึงเมื่อประชาชนมีจำนวนน้อย ไม่แออัด มีที่อาบน้ำสาธารณะ คลองจะเป็นทั้งทาง
ระบายน้ำและเส้นทางคมนาคม รูปแบบของ town design ในยุคกลางนี้ได้รับการยกย่องว่ามีลักษณะเด่น คือ
impressive, charming, attractive

ต่อมาหลังจากผ่านพ้นยุคกลางเข้าสู่ยุครวมของต์ อิทธิพลทางศาสนา และการเมืองอ่อนคลายความตึงเครียด
ลงไปมาก เป็นยุคทองแห่งศิลปะและวิทยาการ ประชาชนชาวยุโรปมีความเป็นอิสระยิ่งขึ้น ประกอบกับความก้าวหน้าใน
ทางเทคนิค วิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมแห่งโลก มาสู่ยุคเทคนิควิชาการและเครื่องยนต์กลไก
แห่งปัจจุบัน ความเบื่อหน่ายต่อสภาพที่เรื้อรังแล้ว ร่วมร้อยปีห่างจากธรรมชาติแห่งเมืองที่เกิดขึ้นในสมัยกลางก่อให้เกิด
ปฏิริยาในทางนิยมรักธรรมชาติยิ่งขึ้น จนเกิดขบวนการนิยมธรรมชาติ (back to nature movement) การคมนาคม
ขนส่งแผนใหม่ ทำให้ประชาชนสามารถพักผ่อนความงามตามธรรมชาติได้มากขึ้น เมืองต่างๆ ถือฉันทนโยบายส่งเสริม
ธรรมชาติในลักษณะการจัดให้มี สวนดอกไม้ สวนสาธารณะ สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ขึ้น ตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง
ตาม avenue boulevard

การสร้างสวนสาธารณะ ที่ว่างและอนุสาวรีย์เริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นระหว่างปี ค.ศ. 1920 - 1930 ความสัมพันธ์แบบใหม่ของอาคารและที่ว่างเริ่มเกิดขึ้นในการพัฒนาที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ ๆ สวนสาธารณะและที่ว่างในชุมชนเมืองเริ่มขึ้นนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 เช่นที่ในลอนดอน และที่ the squares of b. loombury อย่างไรก็ตามการพัฒนาเหล่านี้ล้วนแต่เกิดขึ้นแต่ในกลุ่มของสังคมชั้นสูง ซึ่งมองข้ามความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ ในระหว่างช่วงต้นศตวรรษที่ 20 นี้ นักวิชาการ นักผังเมือง นักภูมิสถาปัตยกรรม ได้หันมาให้ความสนใจต่อการพัฒนาลักษณะของเมือง การสร้างเมืองในอุดมคติ โดยเฉพาะ hendrik pieter berlage ในฮอลแลนด์ และ otto wagner ในเวียนนา ทั้งสองพยายามเสนอแนวทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบเมืองในอุดมคติ ที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งที่ว่างในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นที่ว่างระหว่างอาคาร ถนน เชื่อมต่อระหว่างอาคารและสวนอนุสาวรีย์หน้าอาคาร อันเคยเป็นแบบแผนที่นิยมกันมากในสมัยศตวรรษที่ 17

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้เกิดวิกฤตทางด้านการอยู่อาศัยขึ้นทั่วโลก ส่งผลกระทบต่อรูปแบบของการก่อสร้างและสิ่งปลูกสร้างเป็นอย่างมาก แนวทางใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการนำเอาลักษณะเด่นของเมืองในสมัยโบราณมาประยุกต์ใช้ ภายในเขตเมืองมีการสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยขึ้นมากมายโดยเฉพาะประเทศที่ถูกทำลายโดยสงคราม การวางแผนโครงการที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ มีความเป็นอิสระมากกว่าแต่ก่อน ข้อกำหนดต่างๆ ถูกละเอียดรวมไปถึงข้อกำหนดที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและที่ว่างในชุมชนเมือง จนกระทั่งทำให้สภาพของเมืองขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ขาดความสวยงาม ความเป็นแบบแผนอย่างเดียวกัน ที่ว่างบางประเภทถูกมองข้าม ทำให้ที่ว่างในเมืองเริ่มขาดความสนใจและเริ่มลดน้อยลงที่ว่างที่เกิดขึ้นก็เพื่อการใช้ประโยชน์ในการเดินทางขนส่ง และประกอบภารกิจเท่านั้น การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยขาดการคำนึงที่ว่างสาธารณะโดยสิ้นเชิง แต่อย่างไรก็ตาม การแทรกตัวของที่ว่างในชุมชนเมืองก็เกิดขึ้น โดยเฉพาะใน ส่วนกลางของเมืองสำคัญๆ ถึงแม้จะเป็นการพัฒนาที่ผิดยุคผิดสมัยก็ตาม ลักษณะที่ว่างเพื่อเป็นที่จอดรถยนต์ มีการแผ่ขยายกว้างขวางออกไป แหล่งเสื่อมโทรมต่างๆ มีการพัฒนาขึ้นพื้นที่ในแนวราบของเมืองมีการพัฒนาขึ้นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ดีพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองยังคงถูกปล่อยปละละเลย โดยเฉพาะพื้นที่เขตรอบนอกของเมืองจะมีลักษณะรูปแบบการพัฒนาที่ไม่มีแบบแผนเพราะขาดการวางแผนที่ดี

ในสมัยต่อมาอิทธิพลของความนิยมรักธรรมชาติในศตวรรษที่ 18 ถึง 20 ทำให้เกิดองค์การหรือสมาคมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น ป่า ภูเขา แม่น้ำ นก สัตว์ และธรรมชาติต่างๆ เกิดสมาคมนิยมไพร หรือธรรมชาติใหม่ เช่น sierra club, audubon society ฯลฯ ทั่วไปในยุโรปและอเมริกาในทางด้านผังเมือง ประเทศต่างๆ ก็พยายามส่งเสริมให้มีการสร้าง garden city หรืออุทยานนครส่งเสริมชุมชนที่ไม่แออัด งามแต่งด้วยต้นไม้ ดอกไม้ สนามหญ้าและความงามแบบธรรมชาติ พร้อมทั้งไปด้วยสวนสาธารณะ สนามกีฬา โรงเรียน ร้านค้าครบครันและสะดวกสบาย เป็นตัวอย่างของเมืองแห่งยุคปัจจุบัน อันที่จริงแล้ว ชาวเอเชียตลอดทั้งศาสนาและปรัชญาทั่วไปก็สอนให้เรารักษาธรรมชาติมีความเป็นอยู่ที่กลมกลืนเข้ากับธรรมชาติ ดังปรากฏในศิลปะวรรณคดีเป็นจำนวนมาก ที่เชิดหุ่นธรรมชาติสภาพที่แวดล้อม

วันหนึ่งเมื่อได้ตระหนักในสิ่งที่อันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันแท้จริงของเรา ก็คงจะมีการอนุรักษ์และส่งเสริมธรรมชาติ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทวีปยุโรปและอเมริกา

ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ ลักษณะการพัฒนาเมืองหรือรูปลักษณะของชุมชนตะวันตก ซึ่งมีความผูกพันกับที่ว่างโล่งในชุมชนเมืองมาตั้งแต่อดีต นอกจากนี้จะเป็นทั้งองค์ประกอบหลักของเมืองแล้ว ที่ว่างยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมหลายประเภท การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง การเปลี่ยนแปลงลักษณะกายภาพของเมือง มีผลต่อการพัฒนาและการใช้ที่ว่างของสังคมในยุคต่างๆ มาตั้งแต่อดีต และมีพัฒนาการขึ้นตามลำดับจนถึงปัจจุบัน (ถนนศักดิ์แก้ว เข้ม, 2536: 10 - 20)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ส่วนคำว่า "ช่าง" เป็นชื่อเรียกพื้นที่โล่งว่างเมืองในดินแดนล้านนา โดยมีรูปแบบและบทบาทตามการใช้สอยของกิจกรรมและสถานที่นั้นๆ การที่จะทำความเข้าใจรูปแบบและระบบของ "ช่าง" หรือพื้นที่โล่งเชิงวัฒนธรรมของเวียงเชียงใหม่ต้องเข้าใจถึงแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาการวางรากฐานและอัฐบริวารของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตะวันออก ทั้งอาณาจักรที่อยู่ติดมหาสมุทรและที่ตั้งถิ่นฐานลึกเข้าไปจากชายฝั่ง ทั้งนี้พื้นที่ส่วนที่เรียกว่าอุทยานยั้งมีความสัมพันธ์ เชิงวัฒนธรรม การเมืองการปกครองและค้ำชวยกับอาณาจักรทั้งไกลและใกล้มานานนับพันปีแล้ว ทั้งนี้การก่อเกิดรัฐและอาณาจักรนั้นกลุ่มผู้นำชนเผ่าที่ต่อมาได้สถาปนาเป็นกษัตริย์ ชนชั้นปกครองนับได้ว่ามีบทบาทและอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดความเป็นไปของบ้านเมือง ซึ่งส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ดังนั้นจึงเลือกแนวคิดขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับรัฐบางประการ และสถาบันกษัตริย์ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่อารยธรรมอินโด-พุทธมีอิทธิพลการศึกษาทศวรรษสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานชุมชน โครงสร้างเมืองและส่วนที่นับทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่เชื่อมโยงไปหารูปแบบของช่างในเวียงเชียงใหม่ซึ่งมาจากบทความของรวบิตไฮน์-เกสเดินท์แปลโดยนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2525 :1-20) ได้จำแนกแนวความคิดต่างๆ ประกอบด้วย

มหจักรวรรดิและอนุจักรวรรดิ

กล่าวถึงความเชื่อในความสอดคล้องต้องกันระหว่างมหจักรวรรดิและอนุจักรวรรดิ หรือระหว่างจักรวรรดิและโลกมนุษย์ตามความเชื่อนี้มนุษย์ชาติย่อมตกอยู่ใต้อิทธิพลของพลังซึ่งพวยพุ่งมาจากทิศและดวงดาวน้อยใหญ่อยู่ตลอดเวลา พลังนี้อาจทำให้เกิดความสุขและความรุ่งเรืองหรืออุปัทวอันตรายก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลหรือกลุ่มทางสังคมโดยเฉพาะรัฐจะสามารถจัดชีวิตและกิจกรรมของตนให้กลมกลืนกับจักรวรรดิได้หรือไม่ บุคคลย่อมสามารถบรรลุมงคลมกสิณระหว่างจักรวรรดิเป็นภาพจำลองของจักรวรรดิเหมือนนับเป็นจักรวรรดิที่มีขนาดเล็กลง เป็นที่รู้กันดีแล้วว่าหลักการทางโหราศาสตร์หรืออาจเรียกว่าไสยศาสตร์แบบโลกนิยมเช่นนี้ถือกำเนิดมาจากที่ใดที่หนึ่งในตะวันออกใกล้ หลักการนี้ได้ตั้ง

มันลงแล้วในบาบิโลเนียเมื่อ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล ทั้งยังมีข้อบ่งชี้ว่าหลักการนี้ปรากฏอยู่ในทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย หลักการนี้มีอิทธิพลต่อยุโรปในหลายกรณีและในระยะเวลาต่างๆ กัน โดยเฉพาะในสมัยอารยธรรมกรีก จักรวรรดิโรมันและในสมัยกลาง แนวคิดเหล่านี้ขยายไปถึงเมื่อใดยากที่จะบอกได้ อย่างไรก็ตามได้รับการพัฒนาในจีนอย่างมากจนกลายเป็นระบบที่พิเศษในระหว่างสมัยราชวงศ์โจวและซัน หลักการนี้มาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านทางอินเดียและจีน เนื่องจากที่เป็นอิทธิพลจากทั้งสองทางจึงเป็นเหตุผลที่ทำให้แนวคิดนี้มีความเด่นชัดที่นั่นและยึดมั่นในจิตใจของประชาชนในอินเดียให้แพร่หลายและอินโดนีเซีย เนื่องจากการที่มีชีวิตยืนยาวขยายขอบเขตไปทั่วขวางในดินแดนที่มีวัฒนธรรมนานาชนิดและโดยเฉพาะเนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าแนวคิดนี้ต้องปรับตัวเองให้เข้ากับศาสนาสำคัญในท้องถิ่น ทั้งไสยศาสตร์แบบต่างๆ และฮินดู พุทธศาสนาและขงจื้อ ทั้งในบางครั้งยังรวมไปถึงคริสต์ศาสนาและอิสลามด้วย จึงเป็นธรรมชาติอยู่เองที่ผลของมันคือการพัฒนาไปสู่รายละเอียดปลีกย่อยหนักแน่นการ ซึ่งมันมีลักษณะผิดเพี้ยนกันไปเป็นอันมาก เฉพาะในแง่พิเศษแห่งหนึ่งของหลักการไสยศาสตร์-ไสยภูมิต่างที่ปรากฏในการจัดตั้งราชอาณาจักรฮินดูและพุทธ รวมถึงรัฐอิสลามที่มีสืบทอดในลาญและอินโดนีเซีย

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและจักรวรรดิ

ในขณะที่การคาดคะเนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและจักรวรรดิเป็นประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งในวรรณคดีโบราณของจีนและหลักฐานเกี่ยวกับรากฐานทางไดรณมิติวิทยาของรัฐและสถาบันกษัตริย์ในภูมิภาคนี้ หลักฐานเหล่านี้ อาจพบได้ในข้อความจำนวนมากในวรรณคดีและจารึก ในนามบทกวีไฮยของกษัตริย์มณฑล หรือชื่อตำแหน่งขุนนางในจำนวนแบบ "ไสยภูมิ" ของมณฑล เสนาบดี บุโรหิต หรือหัวเมือง ฯลฯ ในพิธีกรรมและประเพณีในศิลปกรรมในแบบแผนและโครงสร้างของนครหลวง หัวเมือง พระราชวังและวัด เพียงแต่เอาข้อมูลเหล่านี้มาไว้ด้วยกันเพื่อที่จะทำให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนพอควรตามลำดับ ภาพนี้จะเป็นภาพที่สมบูรณ์กว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทวีป อันเป็นดินแดนที่รัฐและสถาบันกษัตริย์แบบพุทธศาสนายังยึดมั่นจนเมื่อไม่นานมานี้ ในส่วนหมู่เกาะและคาบสมุทรเนื่องจากผลของอิทธิพลจากศาสนาอิสลามและยุโรปภาพนี้ดูจะไม่ชัดเจนนัก

ตามลัทธิพราหมณ์โลกประกอบด้วยทิวที่อยู่ตรงกลางอันมีบริวารฐานนาลม ชื่อชมพูทวีปมีมหาสมุทรวงแหวนล้อมรอบอยู่ 7 ชั้นสุดออกไปจากมหาสมุทรวงแหวนรอบนอกมีเทือกเขาใหญ่ล้อมปิดกั้นโลกเอาไว้ ตรงกลางของชมพูทวีปซึ่งก็หมายถึงตรงศูนย์กลางของโลกด้วยมีเขาพระสุเมรุตั้งอยู่ ภูเขานี้เป็นภูเขาไสยภูมิซึ่งมีดวงอาทิตย์ดวงจันทร์และดวงดาวต่างโคจรไปรอบๆ บนยอดสุดของเขามพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของเทวนครซึ่งมีภานของทั่วทุกโลกบาล หรือเทพผู้คุ้มครองโลกแปดองค์รายรอบอยู่ ในระบบไสยภูมิของพุทธศาสนาเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวรรดิเช่นบ้านแต่มีภูเขาล้อมรอบอยู่เจ็ดชั้น ในระหว่างทิวเขามะรุทวงแหวนสลับกันอยู่ ทัศนสุดท้ายออกไปคือมหาสมุทรทอดออกไป และในมหาสมุทรนี้มีทิวอีก 4 ทิวตั้งอยู่ในทิศทั้งสี่ ทิวที่อยู่ทางใต้ของเขามพระสุเมรุ คือชมพูทวีปอันเป็นที่อยู่ของคน

จักรวาลในตำราโลกภูมิของพุทธศาสนาที่ถูกล้อมรอบโดยกำแพงหินขนาดมหึมาเช่นกัน คือ ทิวเขจักรวาล ตามลาดเขา พระสุเมรุเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นต่ำสุด ซึ่งเป็นสวรรค์ของทั่วทุกขุโลกบาล ส่วนยอดเขาเป็นสวรรค์ชั้นต่างๆ ตั้งต่อกันไปเป็นชั้นๆ (ตามปกติแล้วมีสวรรค์อยู่ทั้งหมด 26 ชั้นรวมทั้งชั้นที่ตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุด้วย แต่จำนวนนี้คงเปลี่ยนแปลงได้) จะเห็นได้ว่าในระบบโลกภูมิของพราหมณ์และพุทธเถรวาทก็แตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อยก็ต้องตรงกันในด้านลักษณะพื้นฐานคือลักษณะของจักรวาลที่เป็นวงกลมและการจัดใช้ส่วนต่างๆ ของจักรวาลตั้งอยู่รอบเขาพระสุเมรุโดยมีจุดศูนย์กลางร่วมกัน ภาพจำลองอย่างง่าย ๆ ของระบบโลกภูมิทั้งสองจึงมีนัยยะทางสัญลักษณ์แก่ศาสนิกชนของทั้งสองศาสนาในทำนองเดียวกัน

ราชธานีในฐานะที่เป็นศูนย์กลางค้ำค้ำของจักรวรรดิ

ราชธานีเป็นเครื่องหมายแห่งประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสียยิ่งกว่าที่เป็นในยุโรป ราชธานีเป็นยิ่งกว่าศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมของชาติ แต่เป็นศูนย์กลางอันค้ำค้ำค้ำค้ำของจักรวรรดิด้วย เคยเป็นและยังเป็นทั้งในวังพุทธและสยามส่วนสำคัญที่สุดส่วนหนึ่งของพระราชพิธีราชาภิเษก อาศัยพิธีเสวยพระนครนี้มาซึ่งจริยธรรมทรงจักรวาลครอบงำแต่เพียงราชธานีแต่หมายถึงทั้งจักรวรรดิ ในขณะที่โครงสร้างที่สอดคล้องกับโลกภูมิวิทยาอาจทำให้เกิดขึ้นได้แต่เพียงโดยการจัดจำนวนและสถานที่ตั้งของหัวเมือง และโดยขอบพื้นที่และตราแผ่นดินว่าราชการหัวเมือง ราชธานีเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นให้รูปในทางสถาปัตยกรรมให้เหมือน "จริง" กับจักรวาลจนกลายเป็นอนุจักรวาลขนาดย่อมกว่าในมหจักรวาลใหญ่คือ จักรวรรดิได้หากปรัทักทั้งของนครโบราณเป็นพยานให้เห็นถึงความคิดทางโลกภูมิวิทยาซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการจัดระบบรัฐบาลทั้งหมด เช่นเดียวกับจักรวาลซึ่งตามความคิดของพราหมณ์และพุทธแล้วย่อมมีศูนย์กลางที่เขพระสุเมรุ เพราะฉะนั้นจักรวาลขนาดย่อมคือจักรวรรดิ ย่อมต้องมีเขาพระสุเมรุที่ศูนย์กลางของราชธานี ซึ่งถ้าไม่อยู่ตรงกลางของประเทศในทางภูมิศาสตร์แล้วก็อยู่ตรงศูนย์กลางอันค้ำค้ำค้ำค้ำที่หนึ่งดูเหมือนว่าในระยะต้นๆ มักจะเลือกเนินเขาตามธรรมชาติเป็นตัวแทนของภูเขาสวรรค์นั้นการนี้เช่นนี้แห่งแรกของจักรวรรดินครสร้างขึ้นในตอนปลายศตวรรษที่ 9 นครนี้มีรูปเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ความยาวของแต่ละด้านประมาณ 2 ไมล์ครึ่ง แต่ละด้านหันหน้าไปทางทิศสี่โดยมีพนมบาแกงซึ่งเป็นเนินเขาหินขนาดเล็กเป็นศูนย์กลางทวลัยที่อยู่บนยอดพนมบาแกงนั้นบรรพบุรุษอันเป็นสัญลักษณ์เครื่องเพชรของพระศิเว เป็นตัวแทนของทวารวดี หรือ "เทพเจ้ากษัตริย์" นั่นก็คือสารขันธ์เป็นเทพของสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นตัวแทนในองค์กษัตริย์ที่มักจะได้พบบ่อยกว่าก็คือภูเขาที่อยู่ศูนย์กลางนั้นเป็นภูเขาเทียม มีทวลัยตั้งเป็นตัวแทนเท่านั้นทั้งนี้เป็นการสอดคล้องกับความคิดนำซึ่งมีอยู่ว่าวัดหรือเทวาลัยทุกแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ว่าจะเป็นฮินดูหรือพุทธไม่ว่าจะทำด้วยศิลาอิฐหรือไม่ ย่อมถือว่าเป็นภาพจำลองของภูเขาพระสุเมรุ ทั้งนี้โดยปกติแล้วจะมีชื่อแปรเปลี่ยนไปบ้างในวังพุทธโบราณมักจะมีเรียกเทวาลัยว่า "ศิรี" คือภูเขาเสมอและเทวาลัยซึ่งมีหลังคาหลายชั้นในบาทลัทธิยังเรียกกันว่าเมรุจรีกัมพูชากล่าวไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับการเปรียบเทวาลัยว่าเป็นภูเขา

บทบาททางโลกภูมิของกษัตริย์ ราชสำนักและรัฐบาล

เห็นได้ชัดว่าเมืองได้จัดไว้เรียบร้อยแล้วสำหรับกษัตริย์ราชสำนักและรัฐบาลได้แสดงบทบาททางโลกภูมิ ใน พงศสมุติกำหนดว่ากษัตริย์จะต้องมีมเหสีใหญ่สององค์และมีมเหสีรองอีกสององค์ ซึ่งมีราชทินนามว่า มเหสีเหนือของพระราชวัง มเหสีตะวันตก มเหสีต่ำหน้าใต้ ฯลฯ อันแสดงว่าดั้งเดิมกษัตริย์สอดคล้องกับทิศหลักทั้งสี่และทิศย่อยอีกทั้งสี่ มีหลักฐานบ่งชี้ว่าในสมัยก่อนหน้านั้น ตำแหน่งของเหล่ามเหสีตั้งรายรอบพระราชนิเวศน์เป็นวงกลมจึงเท่ากับเป็นการเน้นบทบาทของกษัตริย์ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของจักรวรรดิและของพระอินทร์ ที่สัมพันธ์กับตำแหน่งเสนาบดีทั้งสี่ (มีจำนวนและหน้าที่) สอดคล้องกันกับทั่วโลกบาลทั้งสี่ซึ่งเป็นเทพที่คุ้มครองรักษาทิศหลักตามคติพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามการเป็นตัวแทนจุดโลกบาลนั้นได้มอบหมายให้แก่เสนาบดีสี่คน แต่ละคนต้องคุ้มครองรักษาพระราชวังและราชธานีทั้งสี่ในด้าน เสนาบดีเหล่านี้มีธงสีต้องตรงกับสีด้านต่างๆ ของเขาพระสุเมรุ คนที่เป็นแทนห้วงจรโลกบาลทางทิศตะวันออกคือธงสีขาว คนที่แทนห้วงจรโลกบาลทางทิศเหนือ คือธงเหลือง ฯลฯ หลักการทางด้านโลกภูมินี้คือปฏิบัติในชั้นต่ำลงมาถึงลำดับข้าราชการ ดังปรากฏในจำนวนของตำแหน่งข้าราชการ เช่น รองเสนาบดีจะมีสี่ตำแหน่ง ผู้ช่วยอีกสี่ตำแหน่ง ข้าราชการสื่อข่าวสี่ตำแหน่ง มหาดเล็กสี่ข่าวสี่ตำแหน่ง ฯลฯ

การจัดรูปแบบการปกครองคล้ายกับในประเทศสยาม กัมพูชาและชวาเช่นกัน ดังที่เรียกกันว่า "จตุสดมภ์" ใน กัมพูชา เดิมทีเสนาบดีจตุสดมภ์ก็ปกครองราชอาณาจักรที่ส่วนซึ่งตั้งอยู่ตามทิศหลักทั้งสี่มีบ่งชี้ว่าในสมัยโบราณโครงสร้างแบบโลกภูมิของรัฐได้ถือปฏิบัติมาไปกว่านั้นอีก ราชอาณาจักรเก่าของพวกเขาในพม่าก็มีหัวเมืองหรือประเทศราชอยู่สามสิบสอง ผู้ว่าราชการปกครองกษัตริย์รวมกันมีจำนวนสอดคล้องกันกับจำนวนเทพ 32 องค์ในสวรรค์ชั้นที่อยู่ยอดเขาพระสุเมรุ ในทำนองเดียวกันราชอาณาจักรมอญในศตวรรษที่ 14 ก็มีหัวเมืองอยู่สามสิบสอง รัฐเรียงตั้งซึ่งเป็นรัฐฉานที่ใหญ่ที่สุดรัฐหนึ่งซึ่งมักเรียกกันว่า "เมืองสามสิบสองของจีน" พวกเขาก็นับเป็นแม่ทัพอำนาจปกครองในรัฐนั้น

และอาณาจักรชวาในศตวรรษที่ 9 แบ่งออกเป็น 28 หัวเมืองจำนวนของผู้ว่าราชการบวกกับเสนาบดีทั้งสี่รวมกันก็มีจำนวนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกสามสิบสองคน ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นรูปแบบที่เท่ากันไปอีกของระบบเดียวกัน ซึ่งจัดให้หัวเมืองเป็นตัวแทนของดาวบริวารอันเป็น "เสี้ยวของดวงจันทร์" ทั้ง 28 และเสนาบดีทั้งสี่เป็นจุดโลกบาลผู้รักษาทิศทั้งสี่ เห็นได้ชัดว่าในกรณีทั้งหลายนี้คือกันว่าจักรวรรดิเป็นภาพจำลองของสวรรค์ อันประกอบด้วยดวงดาวและเทพเจ้า

ทั่วทุกรัฐอาณาจักรในเขตใต้เขตร้อนเดียว ระบบปกครองซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของการแบ่งทิศได้รับการเสริมต่อหรือเปลี่ยนแปลงโดยการแบ่งตำแหน่งราชการออกเป็นขวาและซ้าย ในกรณีนี้หมายถึงข้างขวาหรือซ้ายของพระเจ้าแผ่นดินตามผู้ดำรงตำแหน่งในพระราชพิธี ในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินเมื่อประทับบนพระราชบัลลังก์ย่อมหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกเสมอ ขวามองพระองค์ย่อมตรงกับทิศใต้และซ้ายทิศเหนือ เป็นต้นว่าในสยามมีมเหสีใหญ่และมเหสีน้อย ประจำทางขวาและทางซ้าย ข้าราชการฝ่ายพลเรือนก็ (เข้าเฝ้า) ทางซ้ายของพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนข้าราชการฝ่ายทหารอยู่ทางขวานั้นก็คือ "ทางใต้" ทั้งนี้เป็นเพราะดาวอังคารซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการสงครามถูกถือว่าเป็นดาวประจำทิศใต้ อันที่จริง

แล้วประชาชนสยมนถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่ายคือ ขวา (ใต้) และซ้าย (เหนือ) พวกต้นตอรับราชการฝ่ายทหาร และหลัง พวกฝ่ายพลเรือน

รูปแบบโลกภูมิและกษัตริย์เทพเจ้า

รูปแบบโลกภูมิที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับแนวความคิดที่เกี่ยวกับ เทวราช ความเป็นเทพของกษัตริย์นั้นเข้าใจกันไปได้หลายทางตามแต่ศาสนาซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในที่ซึ่งลัทธิฮินดูมีอิทธิพล ก็ถือกันว่ากษัตริย์เป็นอวตารของพระเจ้า หรือสืบสายมาจากพระเจ้าหรือถือทั้งสองอย่างส่วนใหญ่มักก็ยึดเอาพระคิระ เป็นองค์อวตารมาเป็นกษัตริย์ พระคิระอยู่ในฐานะ "เจ้าแห่งภูเขา" ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิลึงคะซึ่งถือว่าเป็นแหล่งสถิตของ เทพสวระของสถานันกษัตริย์ในตำนานภูเขา ลึงคะเป็นตัวแทนของเทวราชหรือกษัตริย์พระเจ้ามีตั้งไว้ในเทวาลัยตรงศูนย์กลางของราชธานีเพื่อการบูชาถือว่าองค์กษัตริย์จริง ๆ เป็นภาพปรากฏของพลังเทพเจ้าของเทวราช

อย่างไรก็ตามพระคิระมิได้เป็นเทพองค์เดียวเท่านั้นที่อวตารมาเป็นกษัตริย์ ยังมีเทพเจ้าที่เป็นปางอวตารของ พระวิษณุ เทพผู้เทพเจ้าอวตารดังที่พบได้ในศาสนายินดูและนิกายมหายานไม่อาจเปรียบได้กับคำสอนของพุทธศาสนา นิกายหินยาน ความแตกต่างในลัทธินี้แสดงออกอย่างชัดเจนแม้แต่ในการวางรูปราชธานี ในตำนานภูเขาโบราณเทวาลัย เป็นจุดศูนย์กลางของราชธานีและเหตุฉะนั้นจึงเป็นเทพพระสุเมรุของนครหรือจักรวรรดิในพม่าศูนย์กลางของราชธานีจะเป็นที่ตั้งของพระราชวังเสมอไปและพระราชวังนี้เองที่ถูกเปรียบเป็นพระสุเมรุ ในตำนานภูเขาโบราณ ถ้าไม่ใช่คิระในรูปเทวราช คือสาระอันเป็นนิมิตของสถานันกษัตริย์ ก็เป็นโพธิสัตว์โลมาศกร หรือ ลึงคะสถิตอยู่ "เขตตรงศูนย์กลาง" จากที่นั่นก็ทรงแผ่บารมีไปทั่วจักรวรรดิ นิกายหินยานไม่ถือเทพเจ้าที่เป็นนิมิตกาล พระอินทร์เป็นแต่เพียงราชของสวรรค์ชั้นต้นสุด (กายภาพเนจ) ชั้นหนึ่งเท่านั้นมีศักดิ์สูงกว่าโลกเพียงชั้นเดียว พระอินทร์ไม่ได้รับการยกย่องวันจากกรเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับมนุษย์ "เทพเจ้า" ทั้งหลายของหินยานนี้ควรเรียกว่าเทวดาจะเหมาะสมกว่าเทวดาเหล่านั้นไม่มีเทวาลัยและไม่มีลัทธิ พิธีของตนเอง ดังนั้นจึงเข้าใจได้ง่ายว่าทำไมในพม่าจึงไม่มีการสร้างวัดหรือเทวาลัยไว้ตรงศูนย์กลางของราชธานี การปรับให้เข้ากับหลักโลกภูมิและการทำกษัตริย์ให้เป็นเทพเจ้าต้องพยายามหาหนทางอื่นอาศัยการสร้างพระราชวังไว้ตรงกลางราชธานีและอาศัยการเปรียบพระราชวังเป็นเขาพระสุเมรุ เจ้าแห่งพระราชวังนั้นหรือองค์กษัตริย์ก็กลายเป็นตัวแทนของ พระอินทร์ไปโดยอัตโนมัติ พระราชวังเป็นสัญลักษณ์ของภูเขาสวรรค์หรือยิ่งกว่าเพียงสัญลักษณ์ แต่เป็น "เขาพระสุเมรุ" ของอนุจักรวาลพม่าหรือสยามหรืออินเดียเลยทีเดียว ใครที่เข้าใจพระราชวังต้องแสดงอาการเคารพโดยการลงจากหลัง ม้า หุบ่ม หรือค้ำบียอดพระมหากษัตริย์หรือถึงขนาดหมอบคลาน ในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายหินยาน ความคิดเกี่ยวกับการอวตารของพระเจ้าอันเป็นข้ออ้างของสถานันกษัตริย์ถูกความคิดเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดและบารมีซึ่งมกเจนาที่เป็นด้วยกรรมดีและบารมีที่คนคนหนึ่งสั่งสมไว้ในชาติปางก่อนที่ก่อให้เกิดเขาเกิดมเป็นกษัตริย์หรือทำให้เขาได้ราชสมบัติใน

ชาติที่ไม่มีบุญใดที่จะยิ่งใหญ่ไปกว่าการได้ปฏิบัติถวายพระพุทธรูปขององค์พระผู้ที่เกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดและกรรมย่อมทำให้พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเชื่อในบุญอันหนักของพระองค์คือตัวว่าเป็นพระโพธิสัตว์

หลักโลกมุมนิดที่นำมาใช้ในการจัดตั้งนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบที่ซับซ้อนอันเป็นผลมาจากแนวคิดเกี่ยวกับจักรวรรดิและการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ซึ่งเคยกำหนดชีวิตส่วนตนของบุคคลอยู่เป็นอันมาก ทำให้เห็นได้ชัดว่าความคิดทางโลกภูมิและไสยศาสตร์ได้ยึดมั่นในจิตใจของประชาชน ทั้งในเรื่องการตรวจดวงและโหราศาสตร์ก่อนทำกิจการสำคัญใดๆ หรือการแต่งกายด้วยสีที่ต่างกันตามวันในรอบสัปดาห์ หรือน้อมตัวลงกระทำการบูชาอุปถัมภ์ที่ตรงกับวันเกิด ปีเกิดของตน ทั้งหมดนี้เป็นโครงสร้างที่กำลังสลายตัวไปแล้วเพื่อเปิดทางให้แก่แรงกระแทกจากอารยธรรมสมัยใหม่ หรือยังเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมทางการเมืองของคนอยู่ทุกวันนี้ยังไม่อาจตอบได้ง่ายๆ จะขึ้นไปได้หรือไม่ที่แนวคิดนี้จะกลายเป็นรากฐานของพัฒนาการที่สร้างสรรคิในอนาคตคนตะวันตกก็ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกและโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองการชาตินิยมมักจะนิยมและหรือหมิ่น "ไสยศาสตร์" ซึ่งเคยครอบครองชาติของตนมาในอดีต แม้กระนั้นก็ยังมีความสนใจในไสยศาสตร์ที่เป็นสามัญชน ซึ่งได้เติบโตมาในจารีตแบบเก่าซึ่งไม่ค่อยเห็นหรือไม่เห็นความหมายของลัทธิประชาติปโตโดยหรืออัฐบาทที่ได้จากการเลือกตั้ง หากมีการหักล้างจากจารีตทางวัฒนธรรมอย่างเด็ดขาดมักจะพบว่ามันเป็นผลพวงของต่อจริยธรรมของชาติและเอกชนเกือบเสมอไป การประนีประนอมระหว่างแนวคิดเก่าและใหม่จึงดูจะเป็นที่น่าต้องการอย่างน้อยการแสดงออกภายนอกหลายอย่างของความคิดเก่าอาจรักษาไว้ให้มั่นคงได้ง่ายและค่อยๆ เติบโตความหมายใหม่ลงไป

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับระบอบเมืองที่เสถียรหรือหลักเมืองเชียงใหม่

การที่จะทำความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของช่างหลวงและช่างระดับสูงบ้านให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งนั้น ต้องศึกษาถึงแก่นแท้แห่งการก่อเกิดของลักษณะทางกายภาพนั้นๆ ก่อน ซึ่งระบอบเมืองเกี่ยวข้องกับจุดตั้งต้นของการก่อเกิดเมือง ดังการศึกษาของ ธานี เลิศล้อมไส (2539: 1-7) กล่าวถึงคำเรียกคติทางสัญลักษณ์นี้ได้แก่ ใจเมือง สายคือเมือง หลักเมือง เส้าเมือง เส้าเมือง ดอยเส้าเมือง เป็นต้น ทั้งหมดเป็นคำต่างถิ่นทั้งในและนอกประเทศไทย

"อินทิล" เป็นคำบาลีมีความหมายตรงตัวว่า "เสาพระอินทร์" ในอินเดียปรากฏเส้าอินทิลที่เป็นเสาประตูเมืองก่อนและเวลาต่อมาซึ่งปรากฏเป็นเส้าหลักเมือง ทุกวันนี้มีการใช้คำว่า "เส้าหลักเมือง" เทียบเคียงกับอินทิล หากความจริงอินทิลมีตำนานความเป็นมา ลักษณะรูปร่าง บทบาทหน้าที่ต่างจากหลักเมืองตามคติความเชื่อไปทั่วไปที่หลักเมืองคือ สัญลักษณ์แห่งเสถียรภาพบ้านเมืองอันมักเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเจ้าเมือง

จากตำนานพญามังรายตั้งเมืองเชียงใหม่ที่บนป่าเส้าป่าคา ซึ่งเคยเป็นเมืองมาก่อน สถานที่แห่งนี้จึงนับว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหมาะสมต่อการตั้งเมือง เป็นพื้นที่สำคัญอันมีพลังแรงเลิศกว่าทุกที่ด้วยมี "ชัยภูมิ" หรือพื้นที่พิเศษที่กลายเป็น "สายคือเมือง" ความหมายของสายคือเมืองของพญามังราย คือ อะไรยังไม่มีใครอธิบายได้แจ่มแจ้ง หากเห็น

ตรงกันอย่างไร้ความหมายถึงจุดกึ่งกลางเมือง บริเวณนี้เคยเป็นหอคำของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทุกสมัย ปัจจุบันพื้นที่
สายตือเมืองอินทิลอยู่ทีศาลาว่าการหลังเก่าหลังอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ แต่เครื่องหมายที่บ่งชี้ว่าสายตือเมืองมีลักษณะ
เป็นอย่างไร ไม่มีหลงเหลือบอกเล่า ครั้งสร้างเมืองเชียงใหม่พญามังรายกำหนดให้ตือของเมืองเป็นสายตือเมือง ซึ่งเป็นภู
เขาแต่สายตือเมืองเชียงใหม่มีการคาดหมายว่าจะมีวัดคู่ไว้เป็นเครื่องหมายสักอย่างหนึ่ง และคาดว่าเป็นเสาอินทิล

ดังนั้นขณะนั้นจึงมีคำเรียกเสาอินทิลเป็นเสาตือเมืองเพื่อบ่งชี้มาหลักฐานสนับสนุนข้อสันนิษฐานนี้ทั้งจาก
วัดร้างสองวัดเคียงกันคือ วัดอินทิลและวัดหลวงสะตือเมือง รวมถึงข้อความในเอกสารโบราณสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่
กล่าวถึง "สะตือเมืองที่เสาอินทิล" และจากการเทียบกับประเพณีดั้งเดิมของล้านนาซึ่งนิยมปักกลุ่มเสาไม้ไว้กลางหมู่
บ้าน หรือ "โง่บ้าน" ซึ่งต้องทาค่าตอบก่อนว่าทำไมเมืองต้องมีหลักเมือง อันที่จริงนี้คือวัตถุรูปธรรมหนึ่ง อันเป็น
สัญลักษณ์ของแนวคิด "แกนกลางจักรวาล" ซึ่งเชื่อมระหว่างดินฟ้าหรือโลกและสวรรค์ แนวคิดนี้มีกันมาทุกชาติทุก
ภาษาและเกิดขึ้นได้ 5,000 - 6,000 ปีมาแล้ว แกนนี้มักเป็นสัญลักษณ์ที่มีลักษณะตั้งตรงปักพื้นดินพุ่งสู่ท้องฟ้า แบ่งได้
เป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ เสา ภูเขา ต้นไม้ สัญลักษณ์นี้มีชื่อเป็นรูปเคารพคือคัมภีร์ ซึ่งต้องประกอบพิธีกรรมเช่นสรวง
พิธีกรรม ส่วนสะตือนั้นมีการใช้เป็นสัญลักษณ์น้อยกว่า ชนบางเผ่าใช้ภูเขาหรือทิวเขาสูงแทนสะตือจักรวาล ดังนั้นสาย
ตือเมืองของพญามังรายก็นับเป็น "แกนกลางจักรวาล" ประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นสายใยเชื่อมระหว่างเมืองหรือโลก
มนุษย์กับฟ้าหรือสวรรค์ดังทิวเขาซึ่งเชื่อมต่อกับชีวิตกับมารดา สายตือเมืองเป็นคำที่ใช้แทนภาพลักษณ์ของแกนกลาง
จักรวาลอันอ่อนโยนไม่วิจิตวิญญูณและใกล้เคียงความเป็นมนุษย์ ทั้งยังแสดงคุณลักษณะของพหุเชิงมากกว่าเพศชาย
ซึ่งเป็นโลกทัศน์ของกลุ่มคนไทพม่าอดีตเชียงใหม่ขณะนั้น อย่างไรก็ตามด้วยการอ้างอิงกับแนวคิด "แกนกลางจักรวาล" นี้
เอง ทำให้มองเห็นว่าไม่ว่าจะใช้สัญลักษณ์ใด สายตือเมือง เสาอินทิล หลักเมือง ก็อยู่ในกรอบความคิดเดียวกัน แต่
ครั้นศึกษาถลกลงไปก็จะพบว่ามิใช่สิ่งเดียวกันมาตั้งแต่ต้น

ตำนานอินทิลสันนิษฐานว่าชัยภูมิเชียงใหม่หันสวมอยู่บนร่องรอยของเมืองร้างชื่อหนบุรี อินทิลก็คือเสาหลัก
เมืองหนบุรีเมื่อพิจารณาตามเดิมของเชียงใหม่ "หนบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" ขึ้นด้วย "หนบุรี" ชนเมียนมาร์ตั้งชื่อ
บ้านเมืองใหม่ตามชื่อเก่านี้เมื่อก่อนไป กรุงเตหะฯ นั่นก็ผนวกนามอยู่ยกอันเป็นเมืองหลวงเก่าได้ด้วย หนบุรีสร้างโดยชนชาติ
ติลวะ ซึ่งมีตำนานเล่าขานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์รองรับว่าตั้งรัฐครอบครองอาณาบริเวณนี้มาก่อนคนไทยนาน
ย้อนถึงสมัยที่ "ในกาลนั้นศาสนาพระพุทธเจ้ามีเชื้อ" อันหมายถึงว่าชนชาตินี้มีระบบความเชื่อ "ถือผี" หรือบูชาธรรมชาติ
และบรรพชนเป็นรากฐานนั่นเอง

ตำนานอินทิลจากเอกสาร "ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม" แสดงว่า เมืองหนบุรีเกิดจากการขยายตัวจากเมือง
ศูนย์กลางของพญาติลวะที่อยู่ตือสุเทพ คือสร้างเวียงเจ็ดลินก่อนแล้วจึงมาถึงหนบุรีชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่มีทั้งติลวะและ
ไท พวกติลวะรับอารยธรรมที่มาจากอินเดียแล้ว โดยดูจากความเคารพนับถือฤๅษีและพระอินทร์แล้วต่อมาก็นับถือพุทธ
ศาสนา ขณะเดียวกันก็มีความชำนาญเชิงช่างโลหะ เนื่องจากตำนานพรรณนาถึงป่อเงิน ป่อทอง ป่อแก้ว และการหล่อ

รูปหล่อต่างๆ ขณะเดียวกันก็มีความชำนาญด้านการทำอิฐถือปูนด้วย บ้านเมืองลัวะไม่ใช่บ้านป่าเมืองเถื่อนหากมีสถานะรุ่งเรืองอุดมสมบูรณ์ มีกองคาราวานพ่อค้าเดินทางมาค้าขายแลกเปลี่ยน คนลัวะมีอุทิศใจรักความสงบมีอักษรและจารึกโคลงเมืองของตนเอง นอกจากนี้ยังสามารถได้ให้ร่องรอยถึงความสัมพันธ์ของคนไทยและลัวะด้วยว่าค่อยๆ กลมกลืนเข้ากันที่ละน้อยจนแทบแยกไม่ออก ตำแหน่งตอนแรกๆ เล่าว่าอินทิลกลางเมืองนพบุรีนั้นเป็นเสาหินบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระอินทร์ ฤทธิของพระอินทร์ให้ประภามแก่ชาวเมืองนพบุรีที่บูชา พระอินทร์โปรดให้กุมภัณฑ์ 2 ตนแยกไล่สาเหวกลมกไข่ แล้วอยู่เฝ้าเป็นอารักษ์ใช้อินทิล เคาหนุภาพของอินทิลเกี่ยวข้องกับโรคสมบัติต่างๆ ได้แก่ เงินทอง การค้าขาย ความร่ำรวย เป็นอันดับที่หนึ่งและอาจบันดาลให้เอาชนะข้าศึกแตกพ่ายไป โดยมีต้องออกแรงแบบเป็นอันดับสอง ต่อมากุมภัณฑ์แยกเสกอินทิลกลับสวรรค์ เนื่องจากโกรธว่าชาวเมืองลบหลู่ เมืองนพบุรีจึงพบภัยพิบัติจนต้องก่อสร้างอินทิลใหม่ด้วยอิฐถือปูนข้างใต้ฝั่งอ่างเหล็กหล่อคนและสัตว์ต่างๆ ครั้นนี้ผู้ไปบูรณะให้พระอินทร์และรับบัญชาจากเสาใหม่เป็นพระฤทธิโชฤทธิ เรื่องนี้อาจแสดงว่าก่อนพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่เมืองนพบุรีได้รุ่งเรืองและกว้างไกลสองยุคแล้ว อินทิลเล่มแรกหายไปก็คือสัญลักษณ์ที่บอกถึงการล่มของเมืองครั้งแรก อินทิลเล่มที่สองก็คือการก่อตั้งเมืองขึ้นใหม่ในยุคที่พุทธศาสนาถึงดินแดนแถบนี้ แล้วนพบุรีสองนี้รั้งราชด้วยพญาลัวะคืนไปอยู่คอยสุเทพดังภาคร่างพญามังรายมาพบชัยภูมิแห่งนี้จึงสั่งทำไปแนวทางเตรียมสร้างเวียง จึงไปพบรูปกุมภัณฑ์ที่ให้ทูลนางลัวะมาได้ตามใจความแล้วจึงให้มีพิธีสักการบูชาตามที่กำหนดจนเกษม จากนั้นมีสร้างวัดและพระพุทธรูปขึ้นไว้ เข้าใจว่าคือวัดร้างที่ชื่อ "วัดอินทิล" นี้คืออินทิลในสมัยที่สาม ซึ่งกลายเป็นส่วนประกอบหนึ่งของวัดพุทธศาสนาในอาณาจักรปกครองโดยคนไทย พญามังรายเคารพความเชื่อของชนพื้นเมือง แต่ก็ไม่ยกย่องจนเกินการและลดทอนความสำคัญลงด้วยการให้รวมกับพุทธศาสนา ถ้าดูจากเอกสารฝ่าย "พื้นเมืองเชียงใหม่" นำแปลภาษาไทยที่ได้ให้ความสำคัญกับอินทิลมา เมื่อแรกตั้งเมืองนั้นกล่าวถึงชัยภูมิหรือสายคือเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งหนองนอน แล้วกล่าวถึงการตีความนิมิตเพื่อค้นหาที่ตั้งไม่เลือเมืองหรือต้นไม้ใหญ่ที่อยู่ของอารักษ์ใหญ่ประจำเมือง อันอยู่กลางเวียงทางตะวันออกเฉียงใต้ไม้ใกล้น้ำจากชัยภูมิ ครั้งตั้งเครื่องฐานนั้นก็แบ่งเป็นสามส่วนนำไปบูชาชัยภูมิ เลือเมืองและประตูเมืองทั้งทำ พิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนชัดเจนถึงคติความเชื่อของคนไทยและการจัดลำดับความสำคัญของความเชื่อตั้งแต่ สะดือเมืองที่ตั้งหนองนอนหรือสัญลักษณ์แทนองค์กษัตริย์ ไม้เลือเมืองสัญลักษณ์แทนเมืองอารักษ์เมืองมาถึงประตูเมืองที่มีสูงเวทาคาเผ้ารักษาอยู่ ความเชื่อเหล่านี้ของคนไทยผูกครองใหม่ย่อมอยู่เหนือกว่าอินทิล ซึ่งเป็นดังสัญลักษณ์ของชนพื้นเมืองเดิมคือ ชนชาวลัวะ

"เลือเมือง" คือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษคุ้มครองเมืองของคนไทยโบราณ สมัยต่อมาไม้เลือเมืองถูกจดบันทึกเป็น "ไม้ศรีเมือง" แม้สัญลักษณ์เดิมคือต้นไม้ใหญ่ยังทรงความสำคัญอยู่ แต่ชื่อที่เปลี่ยนไปบ่งบอกถึงร่องรอยการเบียดขับความเชื่อเกี่ยวกับ "ผี" และการแปลงบทบาทหน้าที่ใหม่ของไม้เลือเมืองให้เป็นไม้มีชัยภูมิเมือง สมัยพระเจ้าติโลกราชให้กวาดจากพม่าตนหนึ่งรับจ้างมาออกอุบายให้พระองค์ทำลายไม้ศรีเมืองเชียงใหม่ เนื่องจาก "ตราปไตน์ไม้" นี้มีบทบาท เสวยเมืองเชียงใหม่ก็ยังคงมีแต่พระอาณาจักรมากนักแล"

การเขียนบทความเรื่องตั้งเดิมมิได้มีข้อความเชื่อผีของคนไทยเท่านั้น ตำนานเชียงใหม่ปางเดิมกล่าวถึงพระเจ้าติโลกราชซึ่งให้หรือโรงมกัณฑ์และยักษ์กมกัณฑ์อันเป็นอารักษ์ของอินทิลเดิม เมื่อปี พ.ศ. 2529 ได้พบจารึกเสอินทิลที่ฝังในกำแพงเมืองเชียงใหม่ที่ประตูท่าแพ มีข้อความอักษรธรรมล้านนาจารว่าเป็น "อินทิลมังคลโสทธิ" และ "อินทิลสิทธิไชย" เมื่อ ศ.ดร.ประเสริฐ ณ นคร อ่านจารึกดังกล่าวแล้ว สันนิษฐานว่าอาจฝังในสมัยพระเจ้าติโลกราชเพราะพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวกันว่า พระองค์ได้ให้ขุดประตูเมืองทุกแห่งที่ถูกฝังยกหักจนสิ้น จึงอาจสร้างประตูใหม่และฝังจารึกไว้ นอกจากจารึกเสอินทิลที่ประตูท่าแพแล้ว ยังมีจารึกที่ประตูช้างเผือกอีกแห่งหนึ่ง ข้อมูลนี้หมายถึงระบบความเชื่อซึ่งให้ความสำคัญกับประตูเมือง ซึ่งสืบเนื่องมาแต่สมัยพญามังราย เสอินทิลของคนไทจึงหมายถึงเสาประตูเมือง มีใช้หลักกลางเมืองและยังอาจมีได้หลายต้นอีกด้วย อินทิลดั้งเดิมของลัวะจึงมิได้สำคัญเท่าไรในสมัยของพระเจ้าติโลกราช นี่คือนิทานสมัยที่สี่ซึ่งตกต่ำลง อย่างไรก็ดีตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงเหตุพิศษต่างๆ อันเกิดขึ้นหลังจากการขุดโคลนไม้ศรีเมือง ส่วนตำนานเชียงใหม่ปางเดิมก็กล่าวถึงความวิบัติอันเกิดแก่ผู้ทำลายกมกัณฑ์อารักษ์ของอินทิลเดิมแล้วยังกล่าวถึงการลบหลู่อารักษ์อื่นๆ ของเชียงใหม่ อันแสดงถึงความเชื่อเรื่องผีซึ่งฝังรากแน่นในดินแดนแห่งนี้ การมองย้อนกลับไปค้นหาสาเหตุการเสียบ้านเสียเมืองแก่พม่าสมัยปลายราชวงศ์มังรายนั้นทัศนะหนึ่งว่าเกิดจากการลบหลู่ความเชื่อดั้งเดิมและละเลยพิธีบูชาอารักษ์ต่างๆ โดยเฉพาะอินทิล อารักษ์บ้านเมืองจึงไม่คุ้มครองป้องกันให้ดังแต่ก่อนนั่นเอง ดังนั้น จึงไม่แปลกใจว่าเมื่อปะทะการเชียงใหม่เรื่องอำนาจขึ้นมาอีกครั้งในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน จึงได้รวบรวมความเชื่อดั้งเดิมทั้งหมดเข้าประสมประสานด้วยกัน ทั้งผี พรหมณ์ พุทธศาสนา หรือไล่ลัวะ เพื่อประสานชนพื้นเมืองเดิมไม่ว่าไทยวน ลัวะ รวมถึงกลุ่มคนไทนาต่างๆ ที่เพิ่งกวาดต้อนมาอันระหัดระหวัดของเสอินทิลปัจจุบัน ณ วัดโชติการาม หออินทิล ปัจจุบันตั้งอยู่ข้างไม้ยางสูงใหญ่อันน่าเป็นไม้ศรีเมือง (บ้างก็ยังเรียกว่าไม้เสื้อเมือง) และอยู่ใกล้กับเจดีย์หลวงอันเป็นมณฑลเจดีย์แห่งแรกนครเชียงใหม่

อินทิลในสมัยที่ห้ามีฐานะเป็น "เสื้อเมือง" หรืออารักษ์ใหญ่ศักดิ์สิทธิ์ของเมือง มีพิธีบูชา 7 วัน 7 คืน ในปี พ.ศ. 2365 "ท่านองค์พระเป็นเจ้าหื้อทาหมอและนักปราชญ์มาบูชาทิศละพระและอินทูปปะ แล้ววิมนต์พระสังฆเจ้าสูตรปริยัติมังคละและภคินีพันคาบ ให้ทั้ง 7 ในสี่ทั้งหลาย 27 แห่ง คือว่าป่าเดครีอุณาแกแห่งเมืองและประตูเมืองทั้งสิบ ละคือเมือง ที่เสอินทิลและข้างเมืองสองตัวหัวเวียง พระสังฆสูตร และแห่งละ 19 องค์ กระทำบุญหื้อกานและบูชากรรมอุบะทแล้วก็บูชาเสื้อเมือง คือว่า อินทิล 7 วัน 7 คืน หั้นแล" เห็นได้ว่าสมัยนี้คติความเชื่อเรื่องเสื้อเมืองของไทยซึ่งเคยมีต้นไม้อายุเป็นสัญลักษณ์ได้กลมกลืนเข้ากับอินทิลแล้ว อินทิลกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจพลเมืองเพื่อฟื้นฟูและเสริมเสถียรภาพของอาณาจักรใหม่ให้มั่นคง

มณี พยอมยงค์ กล่าวถึงสมัยพระเจ้าผู้ครองนคร พิธีเข้าอินทิลเป็นงานใหญ่ นอกจากมหรสพต่างๆ เพื่อสักการะอารักษ์ทั้งการขอ ฟ้อนรำ ฟ้อนทอก ฟ้อนดาบแล้ว ต้องมีการเชิญผีเจ้านายलगรพ เพื่อพยากรณ์ชะตาบ้านเมือง หากไม่ผู้ดีนักก็อาจทำพิธีลบชะตาเมืองต่อ แม้ว่าจะหมดสมัยเจ้าผู้ครองนครแล้ว พิธีนี้ยังทำติดต่อกันทุกปีจนหยุดไป

สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. 2484 - 2488) หลังสงครามทศปสนครเชียงใหม่ได้รื้อฟื้นประเพณีนี้ขึ้นมา โดย เจริญพิเชียรพระพุทธรูปต่างๆ เข้ามาในวันแรกของงานแต่ได้ยกเลิกประเพณีอันเกี่ยวกับการจับทรมันเจ้าชาย นอกจากนี้มี ข้อสังเกตว่าในปี พ.ศ. 2496 หรือหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงสูงสุด 11 ปี รูปลักษณะของอินทนิลเปลี่ยนแปลงไปมีการ สร้างพระพุทธรูปยืนสูง 97 ซม. ประดิษฐานเหนือเสาซึ่งปัจจุบันเป็นเสาปูนปั้นแปดเหลี่ยมติดกระดงสูง 1.35 ม. และ เส้นรอบวง 5.67 ม. นี่คือการเริ่มต้นของอินทนิลสมัยที่หกหรือสมัยปัจจุบัน

ปัจจุบันพิธีเข้าอินทนิลมีบทบาทเป็น "เสื้อเมือง" อารักขาใหญ่ของเมืองเชียงใหม่ และทั้งหมดบาทหนึ่งเกี่ยวกับการขอฝนเพื่อเอื้ออำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้กับเกษตรกรรมขึ้นอีกอย่างอันน่าสังเกตว่าเป็นหน้าที่ที่คล้ายคลึงกับ "ใจบ้าน" ในหมู่บ้านซึ่งเป็นตัวแทนของผืนแผ่นดินและการสืบพันธุ์ อินทนิลทุกวันนี้จึงมีทิศทางที่สวนกับหลักเมือง กรุงเทพฯ แม้ว่าเจตจำนงคล้ายคลึงกันในสมัยหมู่บ้านเมือง คือเป็นสัญลักษณ์ของเสถียรภาพเมือง แต่อินทนิลกลายเป็น อันหนึ่งอันเดียวกับชาวบ้านทุกที่ ขณะที่หลักเมืองกรุงเทพฯกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์จักรีเท่านั้น ดังนั้น มีความเห็นพ้องกันว่าอินทนิลเป็นหลักบ้านหลักเมืองเชียงใหม่อย่างแท้จริง ตลอดระยะเวลากว่า 700 ปีที่ผ่านมาอินทนิล ก็เป็นประจักษ์ชัดอันมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวดูเดียวกับชุมชนที่ล้อมรอบอยู่และแสดงออกมากด้วยการแปรเปลี่ยน ความหมายและบทบาทหน้าที่ไปตามยุคสมัยดังกล่าวมาเป็นลำดับ

ส่วนชลธิดา ลัดดาวัลย์ กุลวดีง ข้อสรุปของหลักเมืองว่าเป็นตัวแทนของอำนาจทางการเมืองการปกครอง ทัศนคติของเดอว์กไฮม์ในส่วนที่วิเคราะห์พิธีกรรมว่า ประกอบขึ้นเพื่อสถาปนาความมั่นคง สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในกรณีนี้ ทว่า อำนาจต้องคู่กับการยอมรับอำนาจ และความมั่นคงจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความยินยอมพร้อมใจของประชาคม คติที่มาก ของหลักเมืองจึงไม่น่าจะเกิดขึ้นอย่างโดดๆ ในพื้นที่ที่มีการตั้งเมือง การก่อรัฐประหาร หรือการสถาปนาอาณาจักรแล้ว แคว้นเมือง ย่อมพัฒนาขึ้นจากบ้าน (หมายถึงหมู่บ้าน) กล่าวในบริบทของหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านไฮลือ ไฮหนือ ใน ยุคนาน ซึ่งมีการปะทะสังสรรค์กับชนเผ่าอย่างใกล้ชิดจนแต่โบราณ อุดมการณ์หมู่บ้านเกาะเกี่ยวอยู่กับ 3 สิ่ง (ศักดิ์สิทธิ์) คือ ผีเรือน (หรือผีบรรพบุรุษประจำตระกูล) ผีบ้าน หรือเสื้อบ้าน (คือผีผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งมักเป็นผีบรรพบุรุษ ประจำโคตรวงศ์) และใจบ้าน

ดังได้เคยกล่าวมาแล้วว่า เสื้อเมืองกับหลักเมืองทงไฮม์หรือเทวดาคงค์เดียวกันไม่ทันเองเดียวกันเสื้อบ้านกับ ใจบ้าน ก็มีใช้สมการเดียวกัน แม้ว่าจะมีความเข้าใจไขว้กันไปบ้าง ทอผีเสื้อบ้านมักอยู่นอกหมู่บ้าน ตรงปากทางเข้าหมู่บ้าน ซึ่งอาจสวมนเป็นบริเวณลึกลงใต้ที่มึนแล้วมีต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งเป็นที่สิงสถิตหรือตัวแทนของเสื้อบ้าน แต่ใจบ้านจะ อยู่ใจกลางหมู่บ้านเช่นเดียวกับใจเมืองหรือหลักเมืองอยู่ใจกลางเมือง ต่างกับหลักเมืองหรือเสาอินทนิลซึ่งทั้งในปัจจุบัน และในตำนานก่อนอ้างอำนาจประโยชน์ให้ผู้เชื่อถือด้านทรัพย์ แก้วแหวนเงินทองโชคชัย และอำนาจการเมือง

ใจบ้านที่ปรากฏตามหมู่บ้านทั่วทุกการสมัยไทยยังเข้าใจไม่ค่อยถึง เป็นศูนย์กลางของการทำพิธีกรรมอันเนื่อง ด้วยการผลิตทางเกษตรกรรมโดยใช้สัตว์เช่น ควาย หมู หรือไก่ เป็นเครื่องเซ่นสังเวย ใจบ้านจึงเป็นตัวแทนของทั้งผืน

ดินและการสืบพืชพันธุ์ การประกอบพิธีบวงสรวงใจบ้านนี้เพื่อความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ของการเพาะปลูกเก็บเกี่ยว ซึ่งก็จะสะท้อนถึงประโยชน์สุขของชุมชนที่อาศัยอยู่แวดล้อมใจบ้านนั้น หมู่บ้านที่ยังคงมีใจบ้าน มักเป็นหมู่บ้านที่มีเศรษฐกิจยังชีพจากผลผลิตของหมู่บ้านการรวมหมู่กันทำการผลิตเพื่อปากท้องของสมาชิกในหมู่บ้านนี้สูง ระบบถือทุนแบบบันแลกเปลี่ยนนี้สูงกว่าการซื้อขายด้วยเงินตรา ผู้นำชุมชนเมืองบทบาทเป็นผู้ประสานงานมากกว่าเป็นผู้ใช้อำนาจและฐานะทางเศรษฐกิจจะระหว่าง "เจ้าบ้าน" กับ "ลูกบ้าน" มีช่วงห่างน้อยมาก ทำนองเดียวกันความแตกต่างทางฐานะเศรษฐกิจของสมาชิกชุมชนไม่ถึงกับไม่มี แต่ก็ยังปรากฏน้อย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2529 : 70) ความเชื่อเรื่องใจบ้านยังปฏิบัติควบคู่กับพระพุทธศาสนาอยู่ซึ่งมีวัดพุทธศาสนเป็นศูนย์กลางของประเพณีต่างๆ เช่น สงกรานต์ มีการทำบุญที่วัด ขนทรายเข้าวัด การละเล่นพื้นเมืองและกีฬาที่กักที่วัด แต่ทุกปีจะมีการ ทำบุญกลางบ้าน หลังจากเทศกาลสงกรานต์ผ่านไปไม่นานโดยชาวบ้านจะมาชุมนุมร่วมกันสวดและกระทำทั้งหมู่บ้าน ณ ใจบ้าน ซึ่งอยู่กึ่งกลางหมู่บ้าน (ชลธิชา สัตยวัฒน์, 2533: 187 - 225)

2.4 โลกทัศน์ล้านนาและเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือน

จากงานวิจัยของ วิวัฒน์ เตมีพันธ์ (2539: 43-63) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพกับเนื้อหาของวัฒนธรรมของล้านนา ที่เชื่อมโยงไปสู่ พฤติกรรมและคติความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีที่สัมพันธ์กับระบบการตั้งถิ่นฐาน ระบบการวางผัง ลำดับขั้นตอนการก่อสร้าง การแบ่งพื้นที่และรูปลักษณะของอาคาร ที่สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์และความต้องการที่อยู่อาศัยของชนชั้นทางกายภาพอันเป็นความต้องการที่ลึกซึ้ง เพื่อหวังจัดความกลัวและสร้างความหวังอันเป็นอุดมคติของวิถีชีวิต ซึ่งเป็นระบบความเชื่อต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นความต้องการเหนือความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์

ความหมายและโลกทัศน์บางประการที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังของแหล่งพำนักอาศัยของชาวล้านนา โลกทัศน์เป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ของสังคมและทุกสังคมต้องมีอุดมการณ์ อันเป็นระบบความเชื่อขั้นพื้นฐานที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ของธรรมชาติ และธรรมชาติของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับโลกปรากฏการณ์ของธรรมชาติของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับโลกปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดจากการสังเกตการณ์ของมนุษย์ในแต่ละสังคมนั้นมักจะตีความจากพื้นฐานของความเชื่ออัน

สังคมล้านนาในอดีตได้พัฒนาระบบความเชื่อและโลกทัศน์มาจากความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนชาวล้านนาเอง และคติคำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นส่วนใหญ่ วิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น ชาวล้านนาเชื่อว่าความสุขความทุกข์นั้นเป็นการเสวยผลของกรรมที่บุคคลได้กระทำกรรมมาแล้วแต่อดีตและยังเชื่อว่าความทุกข์บางอย่างจะจัดได้ด้วยพุทธมนต์ ซึ่งคติความเชื่อนี้เป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาโดยตรง นอกจากนี้ชาวล้านนายังเข้าใจว่า "มีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง" ที่ซ่อนตัวแอบแฝงอยู่ในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ และมั่นใจว่าธรรมชาติเหล่านี้ต้องมี "สภาวะ"

อย่างหนึ่งสถิตอยู่โดยปรับให้มีฐานะเป็นเทวดาในคติพุทธศาสนาที่สามารถดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นทั้งในทางลบและทางบวกเทวดาเหล่านี้ไม่อยู่ในฐานะ "พระเจ้าผู้สร้างโลก" แบบศาสนาฝ่ายเทวนิยม ความเชื่อดังกล่าวนี้ถือเป็นแนวความเชื่อในแนวหลักกว้างๆ ของลัทธิ นอกจากนั้นชาวลัทธิก็ยังเชื่อเรื่องโชคสรวง ฤกษ์งามยามดี ตลอดจนยึดถือว่าวัตถุเป็นมงคล โดยตัววัตถุเองและโดย "รูปทรงและสัดส่วน" วัตถุบางอย่าง

ซึ่งรูปทรงสัดส่วนบางอย่างเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษต่อผู้เป็นเจ้าของและเชื่อว่า "การกระทำ" บางอย่างที่เป็น "พฤติกรรม" สามารถถ่วงความสุขแก่ผู้ประพฤติและพฤติกรรมบางอย่างนำความวิบัติมาสู่ผู้ปฏิบัติอันเป็นคติความเชื่ออีกระบบหนึ่งที่ไม่ใช่คติทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ความเชื่อดังกล่าวนี้ยังผลชาวลัทธิมีโลกทัศน์ต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการปลูกสร้างที่พักอาศัยอย่างมากมาย ความเชื่อว่ามีส่วนบันดาลความสวัสดิและความวิบัติให้แก่เครื่องอุปโภคบริโภคไม่ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีหรือ "ฮีตขบถ" (จารีตประเพณี) ที่บรรพบุรุษได้ออกกล่าวเอาไว้และได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยวางคติในเรื่องการ "ผิดผี" เอาไว้ คติการนับถือผีบรรพบุรุษและคติการผิดผีมีบทบาทสำคัญต่อการแบ่งเนื้อที่ภายในบริเวณอาศัยอย่างชัดเจน

ผีบรรพบุรุษนี้ชาวลัทธิเชื่อว่าสถิตอยู่ตามบ้านเรือน บางครั้งก็เรียกว่า "ผีเรือน" คอยคุ้มครองและลงโทษลูกหลาน ผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่า เป็นผีที่คุ้มครองมนุษย์ในระบบครอบครัวเครื่องอุปโภคบริโภคในกลุ่ม "ตระกูลเดียวกัน" เท่านั้นสมมติของตระกูลเครื่องอุปโภคที่มี "ผีปู่ย่า" เดียวกันคุ้มครองอยู่นั้นภาษาลัทธิเรียกว่า "ผีเดียวกัน" ส่วนผีที่คุ้มครองหมู่บ้านและเมืองนั้นชาวลัทธิเรียกว่า "ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง" มักจะเป็นวีรบุรุษที่สำคัญของชุมชนลัทธิในอดีตและมีเรื่องเล่ากลืนกันกับในเชิงวิมลปาคติ (myth) ผีวีรบุรุษสำคัญที่คุ้มครองเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ ผีอรัญญ์เจ้าตนหลวงคำแดง ซึ่งสถิตอยู่ตอขี้เรียงตารักษาเมืองดงหนือ ผีเจ้าหอเมืองเหล็กรักษาเมืองทางดงหนือได้ ผีปู่เจ้าลาวจจรักษาเมืองเชียงใหม่ถึงผีอรัญญ์เจ้ามั่งราย ซึ่งเป็นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อของกลุ่มชาวลัทธิเชียงใหม่ต่างกับกลุ่มชาวลาวที่ให้ความเคารพต่อ "ผีพญาแถน" แม้ชาวลัทธิจะมีความเชื่อและเคารพต่อ "ผีพญาแถน" บ้างก็ตามซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มลาวจากแถบหลวงพระบาง การนับถือผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมืองนี้อาจจะถือได้ว่าเป็นคติความเชื่อของชนเผ่าไทกลุ่มต่างๆมาแต่ดั้งเดิมในหมู่พวกไทดำ ไทขาว ไทเขียด ไทลื้อและลาวในภูมิภาคในหมู่พวกไทดำ ไทขาว ได้มีการปกครองกันแบบชุมชนเมืองมีหัวหน้าปกครองเป็น "หัว" การปกครองมักเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางศาสนา นอกจากเจ้าผู้ปกครองแล้วแล้วยังมี "ผีเมือง" ซึ่งมีลำดับความสำคัญลดล้นกันตามลำดับตามขนาดและอำนาจของเมือง และจะมีผีเมืองที่มีอำนาจสูงสุดคอยดูแลควบคุมเมืองใหญ่โดยทั้งหมดและสถิตอยู่ที่ต้นไม้อายุทรงบริบูรณ์ที่คุ้มของเจ้าเมือง คติความเชื่อที่ให้ความเคารพต่อ "ผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมือง" นั้นเป็นคติความเชื่อที่ได้วิวัฒนาการมาจากลัทธิการนับถือภูตผีปีศาจในยุคดึกดำบรรพ์ของกลุ่มชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ยึดเอาพระลสาบ แม่ย่า ภูเขา ต้นไม้ และป่าที่บางส่วนว่าเป็นที่สถิตของภูตผีที่คอยปกป้องคุ้มครองมนุษย์ที่ได้เช่นลวมนุชาภูตผีเหล่านั้น (และยังคงพัฒนาเป็นคติความเชื่อต่อมาจนถึงปัจจุบัน) ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา จัดเป็นลัทธิที่ได้วิวัฒนาการมาจากลัทธิ "ANIMISM" อันเป็นลัทธิหรือความเชื่อที่เป็นมูลเหตุอย่างหนึ่งให้เกิดศาสนาของสังคมมนุษย์แต่โบราณ

ชาวสแกนดิเนเวียให้ความสำคัญกับเส้นแกนเหนือใต้โดยยึดถือเป็น "แนวแกนหลัก" ทั้งแนวแกนบ้านและแนวแกนเมืองนั้นพอจะสันนิษฐานและตีความได้ว่าเส้นแกนนี้เป็นเส้น "แกนสัญลักษณ์" (symbolic axis) ที่บ่งถึงความอุดมสมบูรณ์ (fertility) อันมีผลมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่ชาวสแกนดิเนเวียที่เชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติมักปรับสู่คติความเชื่อในเชิงสัญลักษณ์เพื่อเกิดพลังอำนาจช่วยเสริมสร้างพลังชีวิตเนื่องจากบริเวณแอ่งน้ำที่ราบลุ่มระหว่างเขาที่สำคัญ อันเป็นบริเวณที่ตั้งชุมชนเมืองขนาดใหญ่ต่างๆ ของสแกนดิเนเวียที่ราบสูงที่อุดมสมบูรณ์สำหรับประกอบกิจการเกษตรกรรมและกิจการเพื่อดำรงชีพของชุมชนนั้น อีกทั้งลำน้ำและหิมะอันเป็นศูนย์กลางที่ทอดตัวทาบที่ราบลุ่มเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะทอดตัวยาวไปตามแนวแกนเหนือใต้ ฉะนั้นแนวแกนในทิศทางนี้ย่อมบ่งชี้ถึงความหมายที่อุดมสมบูรณ์ เจริญอกงามคั่งเต็นหรือสายธารที่หล่อเลี้ยงชีวิตถือได้ว่าเป็นแนวแกนที่สื่อความถึงการโอบอุ้มและความอุดมสมบูรณ์ด้วยเหตุว่ารูปทรงและทิศทางนั้นย่อมเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นมงคลต่อการดำรงชีวิต การวางแนวแกนของบ้านให้คล้อยไปตาม "แนวแกนสัญลักษณ์" นั้นเท่ากับว่าเป็นการวางเส้นแกนของวิถีชีวิตให้ประสานสอดคล้องกับความอุดมสมบูรณ์ยังให้ผู้อยู่อาศัยทั้งในบ้านและในเมืองประสบแต่ความสุขตามจินตนาการที่คาดหวังไว้

การที่สังคมสแกนดิเนเวียเรียกกันสัดของเมืองว่า "ช็อนเมือง" และด้านยาวของเมืองว่า "เปเมือง" นั้นเห็นได้ว่าเป็นการนำเอาชื่อส่วนประกอบของตัวบ้านมาเรียกใช้กับรูปทรงเมืองซึ่งเป็นสำนึกที่ถ่ายทอดแบบแปลนอยู่กับรูปแบบของภาษาที่ใช้พูดต่อกันมากในวงสนทนาของสังคม ภาษานี้ย่อมเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นถึงกระบวนการวิวัฒนาการของชุมชนเกษตรกรรมสแกนดิเนเวียเริ่มแรกว่า "ชุมชนระดับหมู่บ้าน" ย่อมเกิดก่อน "ชุมชนเมือง" ครั้นสังคมสแกนดิเนเวียได้พัฒนากลไกทางการบริหารสูงขึ้นโดยกลุ่มผู้บริหารสามารถควบคุมระบบการผลิตไว้ในอำนาจแล้วจึงเกิดชุมชนระดับเมืองขึ้น ชุมชนระดับเมืองกับชุมชนระดับหมู่บ้านเป็นองค์การที่ต้องพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ครั้นประชากรเพิ่มมากขึ้นต้องขยายเนื้อที่ทำการขึ้นใหม่ กลุ่มผู้นำชุมชนอันควบคุมระบบการปกครองจึงได้จัดหาสถานที่อันเป็นหวัดที่วางตนเองไว้พอพลโยกย้ายไปตั้งชุมชนขึ้นใหม่โดยเคลื่อนย้ายไปแสวงหาแอ่งที่ราบลุ่มระหว่างเขาสร้างชุมชนขึ้นใหม่โดยเคลื่อนย้ายไปแสวงหาแอ่งที่ราบลุ่มระหว่างเขาสร้างชุมชนระดับเมืองและหมู่บ้านขึ้นพร้อมกัน นับเป็นพัฒนาการของ "กระบวนการสร้างบ้านแปงเมือง" ที่สูงขึ้นอีกระดับหนึ่ง พบว่าการสร้างบ้านแปงเมืองในลักษณะนี้ในตำนานและพงศาวดารสแกนดิเนเวียๆ ไป ชุมชนแห่งใหม่ก็จะอยู่ในฐานะเป็นเมืองบริวารของชุมชนเมืองที่เป็นศูนย์กลางหลัก

ตามคติความเชื่อแต่โบราณกาลจุดสำคัญจุดหนึ่งของเมืองคือหลักเมือง จะสร้างหลักเมืองตรงใจกลางเมืองเรียกว่า "เซอินทึล" หรือ "เซตือเมือง" และถือเอาต้นไม้ใหญ่ว่าเป็นที่สิงสถิตของเทวดาวิชาเมืองมักเป็นต้นยาง ต้นสูง ภาษาเหนือโบราณเรียกต้นไม้ใหญ่สำคัญนี้ว่า "ไฉนโคตหมเมือง" ซึ่งสมัยโบราณมีการเช่นสร้าง "เซตือเมือง" เป็นประจำทุกปี ในช่วงต้นฤดูฝนก่อนถึงการทำนา เมืองเชียงใหม่เรียกพิธีกรรมเช่นสร้างนี้ว่า "เซอินทึล"

บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีเจ้าผู้ครองเมืองอาศัยอยู่ ประกอบด้วยหมู่บ้านขนาดใหญ่หลายหมู่บ้านตั้งอยู่ภายในบริเวณที่มีกำแพงเมืองและคูน้ำล้อมรอบ หมู่บ้านภายในตัวกำแพงเมืองเรียกว่า "ในเวียง" และยังมีหมู่บ้าน

ขนาดใหญ่อยู่ภายในบริเวณตัวเมืองเอาไว้หมู่บ้านที่อยู่ภายนอกตัวกำแพงเมืองและใกล้ชิดกับตัวกำแพงเมืองเรียกรวมว่า "นอกเวียง" หมู่บ้านเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์กับตัวเมืองอย่างใกล้ชิดประเภทที่อาศัยอยู่ในเขตตรีของหมู่บ้านบริวารของเมืองถือว่าเป็นคนที่สังกัดกับขอบเขตเมืองนั้นอยู่และเรียกตัวเมืองว่าเป็นคนเมืองถัดจากหมู่บ้านบริวารของเมืองออกไปจะเป็นท้องนาราบกว้างปืดล้อมไว้อีกชั้นหนึ่งและมีหมู่บ้านกระจายตัวอยู่ตามทุ่งกว้างทั่วไป หมู่บ้านเหล่านี้จัดเป็นชุมชนชนบทเรียกว่า "บ้านนอก" แต่ละหมู่บ้านทั้งภายในและภายนอกเมือง และหมู่บ้านชนบทมีวัดเป็นศูนย์กลางที่ได้ชาวบ้านได้บำเพ็ญกุศล ทั้งยังเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ประชาชนภายในหมู่บ้าน ส่วนนอกกำแพงเมืองออกไปเป็นหมู่บ้านบริวารของเมืองนั้นมักเป็นหมู่บ้านที่เจ้าผู้ครองนครกวาดต้อนเชลยจากต่างเมืองให้มาตั้งถิ่นฐาน โดยตั้งหัวหน้าชุมชนระดับหมู่บ้านใกล้เมืองนั้นมักเป็นกลุ่มชนชั้นสูง มีความรู้ความสามารถที่ต้องคอยควบคุมดูแลรับใช้ภรรยาในราชสำนักของเจ้าเมือง และเพื่อเป็นกำลังไพร่พลสำหรับป้องกันในระยะแรกจากการรุกรานของข้าศึกในยามสงครามอีกด้วย

หมู่บ้านชนบทนั้นจะมีหมู่บ้านขนาดใหญ่เป็นศูนย์กลางรายล้อมด้วยทุ่งนาและหมู่บ้านขนาดเล็กหมู่บ้านใหญ่ นั้นจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้า มีตลาดใหญ่เป็นศูนย์กลางชุมชน โดยมีหมู่บ้านบริวารกระจายตัวอยู่ตามทุ่งนาทั่วรอบหมู่บ้าน หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านจะมีต้นไม้ใหญ่หรือต้นไม้ใหญ่อยู่แห่งหนึ่งถือว่าเป็นที่สถิตของ "ผีประจำหมู่บ้าน" ภาษาพื้นเมืองเรียกว่า "ผีเสื้อบ้าน" บางหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่จะมีการปัก "เสาหลักบ้าน" หรือเสาใจบ้าน มักอยู่ที่ลานติดกับทางสามแพร่งหรือสี่แพร่งกลางหมู่บ้านมีการทำบุญเลี้ยงพระประจำปีทุกปี ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาถวายพระปริตต์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน บางหมู่บ้านจะมีเจ้าหนายเข้าประทับทรง เพื่อมารับเครื่องเซ่นสังเวยและสภาน้ำมนต์มาจัดให้แก่ชาวบ้าน พร้อมกับทำนาคยกยักนาคดูการณ์ในอนาคต ชาวบ้านในหมู่บ้านชนบทส่วนใหญ่เป็นชาวนาทำนาให้ราษฎรและเจ้าของนาก็เป็นคนบดุงภายในเมืองและมีนาเป็นของตนเองก็มี เมื่อทำนาในกรรมสิทธิ์ที่ดินของผู้อื่นแล้วผลผลิตที่ได้ก็จะมีการแบ่งกันคนละครึ่ง ในสมัยโบราณประชาชนในภาคเหนือขาดระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะถือว่าแผ่นดินทั้งหมดเป็นของกัวพระยามหากษัตริย์ ยังผลให้ระบบการปกครองของล้านนาสมัยก่อนรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางอย่างเหนียวแน่นบริเวณภายในตัวกำแพงเมืองเรียกว่า "ในเวียง" ประกอบด้วย "คุ้มหลวง" อันเป็นที่พำนักของเจ้าเมือง ติดกับคุ้มหลวงจะเป็นลานโล่งกว้างเรียกว่า "ช่าง" (สนามชัย) ซึ่งเมืองทงภาคอีสานเรียกสถานที่ว่า "ทุ่งศรีเมือง" บริเวณใกล้กับช่างมีวัดสร้างติดอยู่ติดกันติดกันหนึ่งมีชื่อเรียกว่า "วัดหัวช่าง" ซึ่งเมืองในภาคอีสานที่มีวัดเช่นนี้เรียกชื่อวัดว่า "วัดทุ่งศรีเมือง" นอกจากนี้ก็เป็นสถานที่พำนักของพวกราชนางและผู้มีฐานะ หมู่บ้านภายในตัวเมืองมีหลายหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านมีวัดหลัก มีถนนหลักและถนนซอยเชื่อมโยงหมู่บ้านต่างๆ ไขว้กัน ถนนหลักตัดมักเป็นเส้นตรงตั้งฉากตามแนวแกนของทิศทั้ง 4 ส่วนถนนซอยมีลักษณะเป็นเส้นตรงบ้างคอคดเคี้ยวบ้างไม่แน่นอน เป็นเส้นทางสัญจรเชื่อมสะพานบ้านแต่ละหลังให้สัมพันธ์กันแต่ละหมู่บ้านโดยเฉพาะบริเวณใกล้กับวัดจะมีถนนน้ำขนาดใหญ่วางกระจายอยู่ทั่วไป ทำหน้าที่คอยรับปริมาณน้ำฝนที่เอ่อท่วมภายในตัวเมืองจากลำเหมืองระบายน้ำไปสู่คูเมืองและธารน้ำนอกเมืองสู่ลำน้ำใหญ่ต่อไป

ระบบการขุดหนองน้ำลำเหมืองภายในชุมชนต่างๆ ทั้งเมืองและหมู่บ้านนั้นเป็นโครงข่ายทางระบบนิเวศที่มี
ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างมาก อำนวยประโยชน์หลายประการ และเป็นการแก้ปัญหาเรื่องระบบการ
ระบายน้ำและกักเก็บน้ำของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบชลประทานแบบดั้งเดิมเป็นกลวิธีแก้ปัญหาและปรับสภาพ
แวดล้อมเพื่ออยู่อาศัยอย่างสอดคล้องกับภูมิประเทศ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนพื้นบ้านล้านนาที่นั้น มีสำนึกทางระบบนิเวศ
วิทยามานานแล้ว

คติสัญลักษณ์

เรือนล้านนาจะมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เนื่องในบริบทปาวคติ (myth) และพุทธศาสนาพื้นเมือง ตั้งแต่
ระดับสังคมนาจนถึงระดับครัวเรือน ในระดับครัวเรือนนั้นจะประกอบด้วยอาณาเขตอยู่สองเขตคือบริเวณบ้านและ
ครัวเรือน

- บริเวณบ้าน อาณาเขตที่ตีบริเวณบ้านจะอยู่ที่ช่วงหรือสถานบ้านหนึ่งๆ ซึ่งมีครัวเรือนเป็นศูนย์กลางผู้ที่
อาศัยอยู่ในช่วงและเรือนเดียวกันทั้งหมด จะได้รับการปกป้องพิทักษ์จากผีปู่ย่าประจำตระกูลอยู่ตลอดเวลา ผู้ที่จะ
เข้ามาร่วมชายคาอยู่ในช่วงเดียวกันจึงต้องทำพิธีขออนุญาตจากผีก่อน การละเมิดจารีตประเพณีปฏิบัติใดๆ ที่ผิดผีผู้
นั้นหรือบ้านนั้นก็จะมีเหตุมาภัยอย่างแน่นอน ในทางตรงกันข้าม ถ้าประเพณีอย่างถูกต้องกับผีก็จะอำนวยประโยชน์สุข
ในการสืบตอดเผ่าพันธุ์ สุขภาพอนามัยตลอดจนถึงความเจริญงอกงามในการทำเกษตรกรรมอีกด้วย

- ครัวเรือน คติความเชื่อในส่วนของครัวเรือนจะแยกอยู่สองส่วนคือ ส่วนที่เป็นพิธีกรรม อาทิ
เช่นประเพณีการปลูกบ้านสร้างเรือนและอีกส่วนหนึ่งจะเป็นรูปสัญลักษณ์ โดยใช้ระเบียบการจัดตั้งที่ตั้งทางทั้งในแนว
ระนาบกับทิวมิติในรูปสัญลักษณ์ (image) รวมเป็นโครงข่ายอันล้วนแยกเป็นเครื่องหมายต่างๆ ในรูปส่วนประกอบทาง
สถาปัตยกรรม ในตำแหน่งที่จะครอบคลุมความหมายต่อพื้นที่หรือทิวมนิตินั้น

25 ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สร้อยศรี อ่องสกุล ได้กล่าวถึง ช่วงหลวงว่าเป็นสถานที่ซึ่งมีสภาพเป็นสถานเอกราชประสงคิใช้ประกอบกิจกรรม
ต่างๆ ของบ้านเมือง โดยฝั่งเมืองเชียงใหม่กำหนดพื้นที่อยู่บริเวณกลางเวียงมีบทบาทรองรับพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น
พิธีราชพิธีในยามสงครามสันนิษฐานว่าจะใช้เป็นที่ประชุมทัพ ในยามปกติพื้นที่ส่วนหนึ่งของช่วงใช้เป็นภาคเชียงใหม่
ภาคเชียงใหม่คลุมพื้นที่ตั้งแต่สองข้างถนนหน้าวัดพระสิงห์เรื่อยมาจนถึงสี่แยกกลางเวียงและต่อขึ้นไปทางเหนือรวมถึงสี่
แยกกลางเวียงในปัจจุบันที่พญามังรายสิ้นพระชนม์ (สร้อยศรี อ่องสกุล: 2539)

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้กล่าวถึงช่วงหลวงตั้งนี้ว่า เป็นบริเวณที่โล่งหรือสนามหลวงกลางเมือง คล้ายสนาม
หลวงของกรุงเทพฯหรือทุ่งพระเมรุของกรุงศรีอยุธยาสันนิษฐานว่าใช้เป็นที่ประชุมพลของทหารก่อนออกสงครามหรือ

เป็นที่ชุมนุมของประชาชนเมื่อบ้านเมืองมีพิธีกรรมต่างๆ เช่น สงกรานต์ งานรื่นเริง ทั้งนี้อาจใช้เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของกษัตริย์หรือเจ้านายในสมัยราชวงศ์มังรายก็ได้ต่อมาในสมัยราชวงศ์กวิละตอนปลายตรงกับรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงหลวงได้เปลี่ยนสภาพไปเป็นคุ้มเจ้านาย สถานหลวงในเมืองจึงทยอยไป สถานที่ถวายพระเพลิงย้ายออกอยู่นอกเมืองด้านติดกับน้ำแม่มอง เรียกว่า "ช่วงเมรุ" (ปัจจุบันเป็นบริเวณตลาดกวีโรส) ส่วนวัดหัวช่วงเป็นวัดที่สร้างติดกับช่วงหลวงใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรม (หัว หมายถึง ทิศเหนือของเมือง) มีวัดที่อยู่นอกหลายเมืองในเขตล้านนา เท่าที่เหลือหลักฐานถึงปัจจุบันได้แก่ วัดหัวช่วงที่เมืองเชียงใหม่ เมืองยอง เมืองลำปาง เมืองแพร่ เมืองน่าน และเมืองพะเยา ล้วนเป็นวัดสำคัญของเมืองทั้งสิ้น (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว: 2540)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อริยเดช) แห่งวัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ได้กล่าวถึงช่วงวัดใช้เป็นสถานอนุรักษณ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการฟื้นฟูสภาพช่วงหรือสถานอนุรักษณ์ในวัด โดยเฉพาะวัดร้างในเวียงเชียงใหม่ เพื่อให้เป็นสวนสาธารณะและสถานประกอบกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมตลอดจนสนับสนุนการของประชาชนทั่วไป โดยมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงดังนี้

- ให้นักลุ่มนักวิชาการ นักศึกษาและประชาชนทั่วไปและในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการขบวนการตัดสินใจเท่าที่สามารถกระทำได้
- สร้างจิตสำนึกของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ทั้งในรูปองค์การชมรมและปัจเจกบุคคลบนพื้นฐานความรู้

ซึ่งเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือพื้นที่สภาพช่วงขึ้นมา อันได้แก่ หน่วยงานของ กรมศิลปากร (ดูแลโบราณสถาน) กรมธนารักษ์ (ดูแลที่ดินราชพัสดุ) กรมการศาสนา (ดูแลวัดร้าง) และจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันการศึกษา สถาบันทางภาคธุรกิจเอกชนและประชาชนทั่วไปที่เห็นสมควรหรือพื้นที่ช่วงอื่นๆ ในวัดร้างสำคัญที่ยังมีหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมปรากฏเด่นชัด เช่น ช่วงดีโสภาภพที่วัดเจ็ดยอดริมถนน ถนนขลุ่ยปอริโยเวียตตลอดแนวตั้งแต่สี่แยกกันคำถึงสี่แยกช่วงสิงห์และช่วงเสนาต้าย่อยหน้าประตูสวนดอก ช่วงวัดเจ็ดยอดหรือหนองงูเห่า ถนนพระปกเกล้า ช่วงวัดเขยงูที่โรงเรียนพุทธโสภณ ช่วงวัดหนองหญ้าแฝกวงไภ้สถนที่วัดเพลิงประจักษ์เชียงใหม่ ช่วงวัดพันเสดข้างสถานีขนส่ง ต.ช้างเผือก ช่วงวัดธาตุกลาง ถนนสุริยวงศ์ ช่วงวัดโลกโมฬี ถนนมณีนพรัตน์ ช่วงวัดพระเจ้าอวมเมือง และช่วงวัดบันเล่า ถนนบุญเรืองฤทธิ์และพื้นที่อีกหลายแห่งในเมืองที่มีศักยภาพในการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็น "ช่วง" เพราะทุกแห่งดังกล่าวยังมีร่องรอยวัดร้างเป็นส่วนหนึ่งของการให้การศึกษาแก่เยาวชนและผู้สนใจทั่วไปนอกจากนี้ยังเสนอแผนระยะยาวว่าควรจัดต่อสัญญาเช่าที่ดินวัดร้างในเชียงใหม่โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นอาคารพาณิชย์บดบังโบราณสถาน โดยเฉพาะบริเวณสำคัญของเมือง

ส่วนช่วงสิงห์กล่าวถึงในฐานะเป็นสิริมงคลของเมืองเป็นอนุสาวรีย์ที่สร้างในเชิงไสยศาสตร์อันมีผลต่อขวัญและกำลังใจไพร่พลก่อนออกศึกสงครามและสถานที่นี้ยังเป็นพื้นที่สำหรับประพูนผลของกองทัพพระยาจักรีละมยุค "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" ในคราวที่ทัพพม่าและเมืองเชียงใหม่หลังจากเป็นเมืองขึ้นของพม่าและร้างไปถึง 20 ปี (สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ: 2539)

จุลพร นันทพานิช กล่าวถึง "ที่ว่าง" กับบ้านของคนเหนือว่าที่ว่างภายนอกมีส่วนสัมพันธ์กับที่ว่างภายใน รูปทรงทางสถาปัตยกรรมล้านนาต่างมีแบบแผนเฉพาะ ซึ่งถือเป็นความชาญฉลาดในการวางแผนการจัดที่ว่างในบ้าน สร้างสรรค์ขึ้นจากความพอดีในการใช้ทรัพยากร นอกจากนี้ยังได้สะท้อนลักษณะความสัมพันธ์ต่อชุมชนและสภาพแวดล้อมอย่างตรงไปตรงมา ความเป็นแบบแผนของบ้านที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์อันแท้จริงของวิถีชีวิตคือชุมชน และบ้านในชนบทก็คือหนึ่งในชุมชนอันเป็นจุดแรกเริ่มก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากภายนอกเข้าไป ซึ่งมักจะมีการจัดวางพื้นที่ของชุมชนคล้ายๆ กัน หมู่บ้านจะถูกล้อมด้วยเนินนาข้าวซึ่งเป็นระบบการผลิตแบบดั้งเดิม และสิ่งนั้นจะถูกล้อมด้วยเทือกเขา ถนนเส้นทางคมนาคมสอดผ่านเนินนาเข้าสู่หมู่บ้าน และถนนเมื่ออยู่ในหมู่บ้านก็กลายเป็นที่ว่างของชุมชน นอกจากนี้สองข้างถนนก็จะมีรั้วต้นไม้ เช่น ต้นมะขาม ต้นกระเรียน ต้นชาก่อย ซึ่งเรียงรายเป็นแนวออกเขตระหว่างถนนกับบริเวณบ้านได้อย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมซึ่งถือเป็นการจัดแบ่งพื้นที่โดยใช้ธรรมชาติ หลังรั้วต้นไม้ก่อนที่ จะเข้าสู่ตัวบ้านมักจะเป็นลานดินโล่งๆ ที่อากาศทงเหนือเรียกว่า "ช่วง" ซึ่งก็คือที่ว่างที่อยู่ระหว่างรั้วกับต้นไม้และตัวบ้านที่ใช้ประโยชน์ได้สารพัด หากเดินจากถนนเข้ามาที่ว่างจะรู้สึกถึงความเย็นสดชื่น ทำให้เห็นถึงการจัดลำดับที่ว่างของบ้าน คนเหนือจะสอดคล้องกับการใช้สอยได้ดีและมีการจัดลำดับความสำคัญองค์ประกอบที่ว่างทั้งหมด ถือเป็นเสน่ห์ที่ช่วยเสริมสร้างให้ทั้งตัวเรือนและสิ่งแวดล้อมมีความงดงามที่สอดคล้องกันและยังเสนอประโยชน์ใช้สอยได้ดีตามภูมิทัศน์ที่ตั้งในพื้นที่นั้นๆ อีกด้วย การจัดวางพื้นที่ว่างคือความหมายสำคัญในการสร้างสรรค์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ผู้อยู่อาศัยมีความสุขสบาย (จุลพร นันทพานิช, 2541: 75 -77)

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย